

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 351.756 (048)

Брода А.Ю.

Національна академія внутрішніх справ

ФОРМИ ТА ВИДИ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена визначенню форм та видів правової допомоги. Автором наведено авторське визначення понять «форми правової допомоги» та «види правової допомоги». Вперше запропоновано виокремлювати такі форми правової допомоги, як правовий інструктаж та правова самоосвіта. Водночас надано визначення даних понять. Автором запропоновано класифікацію форм та видів правової допомоги.

Ключові слова: правова допомога, форми правової допомоги, види правової допомоги, правовий інструктаж, правова самоосвіта.

Постановка проблеми. Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може охоплювати консультації, роз'яснення, складення звернень, довідок, заяв, скарг, позовів та інших процесуальних документів, здійснення представництва, зокрема в судах та органах публічної адміністрації тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати, а її вид – від сутності необхідної правової допомоги. Поняття «форма правової допомоги» та «види правової допомоги» – нетотожні поняття, які дозволяють більш ґрунтовно та всебічно розкрити зміст правової категорії «правова допомога».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання дослідження змісту поняття «правова допомога» були предметом наукових досліджень таких вчених: В.М. Скрипнюка, Й.І. Горінецького, Н.С. Юзикова, А.П. Рижаківа, О.Г. Юшкевича, А.С. Плетень, Г.М. Резника та інших. Однак визначенню сутності поняття «правова допомога в адміністративному процесі» не було приділено уваги.

Постановка завдання. Таким чином, метою статті є авторське визначення форм та видів правової допомоги, їх класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В юридичній літературі науковці виділяють наступні форми правової допомоги.

В.С. Кашковський виділяє такі форми правової допомоги, як: юридичне інформування, юридичне консультування, складання юридичних документів, професійне юридичне представництво [1, с. 8–9]. У даному випадку вважаємо, що автор різновекторно визначив форми правової допомоги залежно від їх напрямку та змісту, починаючи від інформаційного збору та роз'яснення, до практичної реалізації своїх знань, умінь та навичок в практичній площині – представництва в судах та інших органах публічної адміністрації. Водночас науковець відзначає, що адвокатські повноваження у сфері надання правової допомоги можна класифікувати на три групи: консультативно-претензійна діяльність; представницька діяльність у суді (представництво інтересів довірителя в судових органах); представницька діяльність в інших державних і недержавних органах. При цьому адвокат має право надавати іншу правову допомогу, не заборонену законом [1, с. 9]. На нашу думку, узагальнена назва першої групи повноважень адвоката щодо надання правової допомоги є досить широкою, наприклад, претензійні повноваження адвоката в повній мірі охоплюють назви

другої та третьої груп повноважень, а перша група направлена здебільшого на інформаційно-консультативні повноваження.

Водночас вважаємо, що як форму правової допомоги слід розглядати також «правовий інструктаж» та «правову самоосвіту». **Правовий інструктаж** – це форма надання правової допомоги, яка полягає в наданні клієнту адресної допомоги, змістом якої є не просто консультування та роз'яснення правових норм, а допомога визначення чіткого алгоритму дій, які необхідно здійснити клієнту. Тоді як **правова самоосвіта** – це самостійне вдосконалення або поглиблене вивчення нормативно-правових актів чи судової практики з приводу питання, що інтересує клієнта, з метою більш досконалого його вивчення та вирішення за настановної підтримки суб'єкта надання правової допомоги. При цьому відзначимо, що правова самоосвіта – це зовнішнє вираження процесу поглинання знань з того чи іншого правового питання з метою отримання більш глибокого та ґрунтовного з'ясування обставин справи паралельно чи після отримання правової допомоги інформаційно-консультаційного характеру в якості клієнта.

Причому як правовий інструктаж, так і правова самоосвіта – це дві форми правової допомоги, які можуть надаватися лише професіоналами (адвокатами чи іншим фахівцем в галузі права), оскільки потребують виключно наявності професійних знань; правовий інструктаж є одно-разовим, а правова самоосвіта характеризується тривалістю.

На нашу думку, *форми правової допомоги характеризуються наступними ознаками*: 1) є способом зовнішнього вираження діяльності адвоката, фахівця в галузі права та інших суб'єктів, уповноважених надавати правову допомогу; 2) залежать від змісту правової допомоги; 3) обумовлені реалізацією завдань і функцій суб'єктів надання правової допомоги; 4) у більшості випадків вимагають юридичної регламентації; 5) вибір конкретної форми правової допомоги обумовлений специфікою поставленої мети, зумовлює найбільш ефективний варіант діяльності для вирішення поставлених завдань; 6) тягнуть за собою певні наслідки.

Різноманітність форм правової допомоги, відмінності в їх характері, юридичній силі та меті застосування роблять актуальною проблему їх класифікації.

Так, **форми правової допомоги, на нашу думку, можна класифікувати за різними підставами**:

1. *Залежно від способу вираження правової допомоги*: а) письмова; б) усна; в) конклюдентна;

2. *Залежно від характеру правової допомоги*: а) консультативна; б) захисна; в) процесуальна; г) освітньо-навчальна;

3. *Залежно від кількості клієнтів*: а) індивідуальна; б) колективна;

4. *Залежно від напрямку правової допомоги*: а) інформаційна; б) захисна; в) процесуальна;

5. *Залежно від характеру і методу вирішення питань компетенції*: а) процедурні (наприклад, підготовка заяв, довідок тощо); б) процесуальні (наприклад, здійснення представництва).

Іншою правовою категорією, яка нерозривно пов'язана з формами правової допомоги, є види правової допомоги.

В юридичній літературі науковці-адміністративісти по-різному підходять до визначення видів правової допомоги в адміністративному процесі.

І.В. Головань поряд із законодавчо визначеними видами правової допомоги виділяє також «юридичне обслуговування бізнесу» – надання різного роду правової допомоги суб'єктам господарювання. Основною перевагою такого роду послуг бізнесу є гарантія своєчасного отримання кваліфікованої юридичної підтримки за щомісячну абонентську плату [2].

В.С. Личко пропонує правову допомогу розрізняти за наступними видами:

1. *По відношенню правової допомоги як діяльності суб'єкта надання до правової діяльності одержувача* правова допомога поділяється на: **безпосередню правову допомогу** як вчинення юридичних дій в інтересах суб'єкта, який отримує допомогу, по реалізації його прав, свобод та законних інтересів та опосередковану правову допомогу, яка полягає в доведенні до суб'єкта одержання засобів юридичного характеру (правових знань, навичок, правової інформації, в тому числі матеріалізованих в документах-носіях), що формують готовність до самостійного здійснення ним дій для подолання проблемної правової ситуації. Безпосередня правова допомога є діяльністю суб'єкта надання, що виражається у здійсненні конкретних дій, які прямо впливають на проблемну життєву ситуацію для задоволення інтересів суб'єкта отримання. При цьому типі допомога як діяльність помічника актуально включена в перебіг діяльності суб'єкта, що потребує допомоги.

Опосередкована правова допомога, яка виражається в адресному наданні суб'єкту, який потребує допомоги, доступних засобів для самостійної

внутрішньо або зовнішньо вираженої активності для подолання проблемної життєвої ситуації. В рамках цього типу залежно від характеру засобів, що надаються, виділяється два види допомоги: надання матеріальних засобів і надання інтелектуальних ресурсів, що включають інформування, консультації, повчальну допомогу.

II. *За суб'єктами, залученими в процес надання правової допомоги*, допомога може бути: двосуб'єктною, що має місце тільки в рамках відносин (взаємодії) між суб'єктом отримання і суб'єктом надання, та багатосуб'єктною – допомога, в процесі якої беруть участь не тільки суб'єкти одержання і суб'єкти надання, але й інші соціальні суб'єкти (громадяни, їхні колективи, організації, органи влади тощо).

III. *За ступенем активності одержувача в процесі допомоги*, допомога може бути розділена на: допомогу за активною участю одержувача в перетворенні проблемної життєвої ситуації; допомогу за відсутністю участі одержувача в перетворенні проблемної життєвої ситуації.

IV. *За строковим відношенням проблемної життєвої ситуації до життєдіяльності суб'єкта отримання і завданням допоміжного впливу* правова допомога може бути поділена на: долаючу та профілактичну. Долаюча допомога передбачає існування проблемної життєвої ситуації на момент звернення по допомогу, і завданням помічника є відповідними засобами подолати проблемну ситуацію, як найповніше при цьому реалізуючи інтереси суб'єкта отримання правової допомоги. Профілактична (превентивна) допомога здійснюється в разі можливої проблемної життєвої ситуації, коли є вірогідність настання останньої в майбутньому, і коли необхідно попередити (запобігти) саму проблемну життєву ситуацію або пом'якшити її прогнозовані негативні наслідки. У межах профілактичної допомоги виділяють первинну та вторинну профілактичну допомогу.

V. *За волевим критерієм правову допомогу* можна класифікувати на добровільну та обов'язкову. Добровільна допомога здійснюється за бажанням суб'єкта, який потребує правової допомоги. У таких випадках виникненню відносин між суб'єктом надання та суб'єктом отримання передують звернення останнього по допомогу. Звернення передбачає активну діяльність суб'єкта отримання, направлену на пошук вирішення своєї проблеми, усвідомлення ним неможливості її вирішення без професійного втручання. Обов'язкова (примусова) допомога може мати місце, по-перше, за відсутності волі суб'єкта,

що потребує допомоги, коли дефекти у свідомовольовій сфері перешкоджають розумінню одержувачем допомоги своїх інтересів, та, по-друге, всупереч волі суб'єкта, що потребує правової допомоги, коли допомога викликана необхідністю забезпечення публічного інтересу.

VI. *За економічним (матеріальним) критерієм – умовами, на яких суб'єкт, що потребує допомоги, вправі розраховувати на професійне сприяння*, допомога може бути безоплатною та платною. Платна допомога завжди передбачає наявність певних стосунків, в яких суб'єкт надання допомоги має право отримати винагороду (гонорар) за надання допомоги, а на суб'єкті одержання допомоги лежить обов'язок заплатити цю винагороду за надання йому правової допомоги [3, с. 422–423]. Також В.С. Личко виділяє такий вид допомоги, як змішана правова допомога, класифікаційним критерієм для виокремлення якої є особливості територіальних ознак [4, с. 5].

На законодавчому рівні дещо по-іншому здійснено розподіл правової допомоги на види. Так, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» правова допомога поділяється на: платну, частково платну та безоплатну. Водночас Законом України «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна правова допомога поділяється на: первинну правову допомогу та вторинну правову допомогу. До речі, зазначений поділ платної та безоплатної правової допомоги вперше на законодавчому рівні було задекларовано ще в 2006 році в Указі Президента України «Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні» [5]. Слід відзначити, що даною Концепцією вперше було встановлено загальні принципи формування і функціонування системи безоплатної правової допомоги в Україні, а також принцип повного або часткового фінансування правової допомоги за рахунок коштів державного бюджету, де чітко визначено, що безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Пунктом 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що видами правової допомоги є види адвокатської діяльності.

Аналізуючи зміст даної статті виключно в межах предмету нашого дослідження, можемо визначити, що видами правової допомоги є:

1) **захист** – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і

законних інтересів особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

2) **представництво** – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення;

3) **інші види правової допомоги** – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Таким чином, *захист як вид правової допомоги* являє собою передбачену Конституцією України та іншими законами можливість особи скористуватися допомогою адвоката, фахівця в галузі права чи іншої уповноваженої особи для захисту свого права шляхом використання дозволених законом примусових дій або з вимогою примусити зобов'язану особу до правомірної обов'язкової поведінки.

Вважаємо, що представництво як вид правової допомоги в адміністративному процесі може бути двох видів: **процедурне представництво як вид правової допомоги** – це здатність суб'єкта звернення за правовою допомогою самостійно, на власний розсуд обирати особу, яку наділяє правом діяти від свого імені та в своїх інтересах в органах публічної адміністрації, інших недержавних органах з метою представлення прав та інтересів клієнта в публічно-правовій сфері.

Водночас **процесуальне представництво як вид правової допомоги** – це законодавчо регламентована можливість суб'єкта отримання правової допомоги звернутися за кваліфікованою допомогою до адвоката, який на підставі довіреності або ордеру наділений правом представлення прав та інтересів клієнта в адміністративному суді.

Таким чином, *представництво як вид правової допомоги в адміністративному процесі* може

бути: 1) в адміністративних судах; 2) в органах публічної адміністрації та у відносинах з їх посадовими особами; 3) в громадських організаціях та інших недержавних установах.

До однієї з найбільш поширених видів правової допомоги можна віднести: *надання правової інформації, здійснення юридичних консультацій і роз'яснень з правових питань, організацію та забезпечення правового супроводу діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави*. Загалом, консультацію як вид правової допомоги можна визначити як роз'яснення питань, що мають відношення до права, тобто особа, яка необізнана чи недостатньо обізнана в питаннях правового характеру, звертається до особи, яка має можливість професійно надати консультацію та надати відповіді на питання, що є актуальними та потрібними для клієнта. Адвокат, інший фахівець у галузі права чи інший суб'єкт, який уповноважений надавати правову консультацію, зобов'язаний знати основи законодавства в тій галузі права, в якій він практикує. Фундаментальні знання юриспруденції повинні допомагати юристу прийняти правильне рішення, а також допомогти у вирішенні та прийнятті правильного рішення клієнтом. За відсутності певних знань суб'єкт надання правової консультації може звернутися до збірок законодавства, інформаційних баз, судової практики тощо. Головною метою консультації є надання професійних знань клієнту з будь-якого питання, яке становить для нього інтерес, та допомогти вирішити ситуацію, в якій він опинився.

Здійснення правової консультації може проводитися в різних формах. За формою проведення правової консультації можна поділити на :

– **очну правову консультацію**, яка за кількістю суб'єктів звернення (клієнтів) поділяється на *персональну (індивідуальну) правову консультацію* – це здійснення індивідуальної адресної правової допомоги клієнту, яка орієнтована на вирішення проблемного питання шляхом прямого спілкування між клієнтом та суб'єктом надання консультації та *групову правову консультацію*, тобто коли суб'єктів звернення декілька, а суть їхнього звернення має однорідний характер;

– **заочну правову консультацію**, тобто в даному випадку відсутній прямий контакт клієнта та особи, що надає правову консультацію.

З розвитком науково-технічного прогресу та першістю інтернет-ресурсів стає актуальним надання правової консультації в режимі он-лайн, тобто надання заочної правової консультації не

передбачає зустрічі клієнта та суб'єкта надання правової допомоги, є часово економічним кроком, що робить можливим зберегти час та кошти на приїзд до юридичної консультації. Саме тому під час вибору форми правової консультації клієнту потрібно враховувати свої часові, економічні можливості та обирати прийнятний для себе спосіб її отримання. При цьому, не дивлячись на те, персональна чи заочна форма консультації, на результат та якість вона не повинна впливати.

Водночас за критерієм платності правові консультації можуть бути як платними, так і безоплатними (в більшості випадків це безоплатна правова допомога).

Слід відзначити, що на сьогодні набувають поширення мобільні консультаційні пункти, які обслуговують соціально незахищені верстви населення шляхом надання безкоштовних правових консультацій та роз'яснень законодавства. Так, наприклад, на території Чернівецької області утворено 31 мобільний консультаційний пункт, які обслуговують соціально незахищені верстви населення шляхом надання безкоштовних правових консультацій та роз'яснень законодавства. Робота консультаційних пунктів спрямована також на забезпечення доступу до безоплатної вторинної правової допомоги [6].

Таким чином, **заочна правова консультація** залежно від способу її надання поділяється на: а) мобільну правову консультацію; б) он-лайн правову консультацію; в) правову консультацію, яка надається через колл-центр.

Таким чином, вважаємо, що види правової допомоги в адміністративному процесі можна класифікувати наступним чином:

1. Залежно від обсягу втручання: одноразове (надання інформації, консультація, складення

заяви, скарги тощо); комплексне (ситуативне), тобто суб'єкт надання правової допомоги надає поетапну, планову, юридично грамотну правову допомогу, починаючи від моменту звернення до прийняття відповідного рішення по справі;

2. Залежно від стадійності: первинна правова допомога; вторинна правова допомога;

3. Залежно від платності: безоплатна правова допомога; оплачувана правова допомога;

4. Залежно від статусу суб'єкта надання правової допомоги: органами публічної адміністрації; адвокатом; іншим фахівцем в галузі права; іншою компетентною особою приватного права; спеціалізованими установами;

5. Залежно від юридичного статусу клієнта: громадяни України; іноземці; особи без громадянства, в тому числі особи, що потребують додаткового захисту;

6. Залежно від особливостей правового статусу особи, яка звертається за правовою допомогою: внутрішньо переміщені особи, в тому числі громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб; соціально-вразливі категорії населення; інваліди; діти, в тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту; ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань;

7. За векторністю: інформаційна; захисна; процедурна; представницька.

Список літератури:

1. Кашковский В.С. Юридическая помощь как правовая категория и социально-правовое явление: вопросы теории и практики : автореф. дисс. ... на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве». Тамбов, 2009. 24 с.

2. Абонентське юридичне обслуговування. URL. <http://www.zabavsky.kiev.ua/content/home/abonent.php>

3. Личко В.С. Поняття та види правової допомоги. Актуальні проблеми держави і права. Київ, 2009. С. 419–425.

4. Личко В.С. Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; Історія політичних і правових учень». Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія». 2013. 26 с.

5. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні від 9 червня 2006 року № 509/2006. URL. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/509/2006>

6. Доступ мешканців Чернівецької області до безоплатної правової допомоги розширено. URL. http://chernivtsi.legalaid.gov.ua/images/docs/Mobilni_Punkty.pdf

ФОРМЫ И ВИДЫ ПРАВОВОЙ ПОМОЩИ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ

Статья посвящена определению форм и видов правовой помощи. Автором приведено авторское определение понятий «формы правовой помощи» и «виды правовой помощи». Впервые предложено выделять такие формы правовой помощи, как правовой инструктаж и правовое самообразование. В то же время дано определение данных понятий. Автором предложена классификация форм и видов правовой помощи.

Ключевые слова: правовая помощь, формы правовой помощи, виды правовой помощи, правовой инструктаж, правовое самообразование.

FORMS AND TYPES OF LEGAL AID IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS

The article is devoted to the definition of forms and types of legal aid. The author presents the author's definition of the concepts of «forms of legal aid» and «types of legal aid». For the first time, it is suggested to distinguish the following forms of legal aid as: legal instruction and legal self-education. At the same time, the definition of these concepts is provided. The author proposed the classification of forms and types of legal aid.

Key words: legal aid, forms of legal aid, types of legal aid, legal instruction, legal self-education.